سەبارەت بە ساتیر

سەلام عەبدوڵڵا

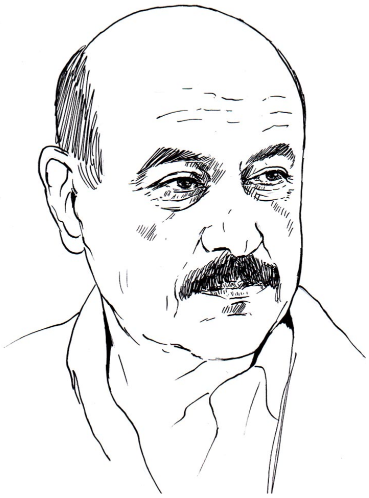

ساتیر لە زماندا واتای تانەلێدان دەگرێتەوە، بەڵام لە بنەڕەتدا واتای چەقۆی جەڕاحیی دەگەیەنی. بە زمانی ئینگلیزی پێی دەگوترێ (ساتیر)، لە لاتینیشدا پێی گوتراوە (ساتیرا)، کە ئەویش لە (ساتیرۆس)ی یۆنانییەوە وەرگیراوە و مەبەست لێی (قاپێک میوەی جۆراوجۆر) بووە کە ئەو سەردەمە پێشکەش بە (خوای کشتوکاڵ) کراوە. ساتیر جۆرە ژانرێکی ئەدەبییە و لە زمانی فارسیدا پێی دەگوترێت (طنز) و لە کوردیدا (تیز) و لە عەرەبیشدا (هەجوو)ـە، بەڵام (هەجوو)ی عەرەبی لە جێی خۆیدا نییە، چونکە جیاوازییەکی زۆر لە نێوان (هەجوو) و (ساتیر)دا هەیە، کە یەکەمیان مەبەست لێی شکاندن و تێکشکاندن و سووککردنی بەرانبەرە، بەڵام ساتیر بە زمانێکی شیرین و ڕەخنەئامێز و بەرز، کەموکوڕییەکانی کۆمەڵ نیشان دەدات و مەبەست لێی شکاندن و کەم بایەخ کردنی بەرانبەر نییە، بەڵکو بەپێچەوانەوە بۆ چارەسەر و باشترکردنی کۆمەڵە، چ لە ڕووی سیاسییەوە، یان چ لە ڕووی کۆمەڵایەتی، تەنانەت لە ڕووی فەلسەفیشەوە بێت، ئەمەش بەشێوەیەکی خەندەئامێز پێشکەشی خوێنەری دەکات کە هەندێ جار وەک دەڵێن (دەتخاتە گریان بە قاقاوە)، یان (پێکەنین بە ئاخ و ئۆفەوە).

ساتیر (کاریکاتێرە بە وشە).

مێژووی ساتیر- ئەگەرچی وەک ئەمڕۆش نەبووە، بەڵام مێژوویەکی زۆر کۆنی هەیە، یۆنانییە کۆنەکان و میسرییە کۆنەکانیش ئەم شێوازەیان بۆ دەربڕین بەکارهێناوە. لە زمانی عەرەبیدا- وەک گوتم- ساتیر بەشێوازی (هەجوو) بووە و عەرەب لەم بوارەدا دەستێکی باڵایان هەبووە، بەڵام لەم دواییەدا ئەوانیش ساتیرنووسی بەناوبانگیان تێدا هەڵکەوت و ئێستا لای ئەوانیش ساتیر و هەجوو لە یەکتر جیا دەکرێنەوە، فارسەکانیش لەمەوپێش هەر وشەی (هەجوو)یان بۆ ساتیر بەکاردەهێنا، بەڵام لەم دواییانەدا وشەی (طنز)یان بەکاردەهێنا و نووسەری دیاریان لەم بوارەدا تێدا هەڵکەوت. تورکەکان تا ئێستاش وشەی (هەجیڤ) بەکاردەهێنن کە هەمان (هەجوو)ی عەرەبییە و لەوانیان وەرگرتووە و نووسەری تەنزنووسی ناوداری وەک (عەزیز نەسین)یان لەو بوارەدا تێدا هەڵکەوتووە.

بەنیسبەت خۆمانەوە لەسەرەتادا ئەم ژانرە ئەدەبییە هەروەک (هەجوو) بەکارهاتووە و شیعرەکانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی نموونەی بەرچاون، بەڵام دواتر کوردیش لەم بوارەدا ئەسپی خۆی تێدا تاو دا و ئەم ژانرە لە نووسینەکانی (حەسەن قزڵجی) لە (پێکەنینی گەدا) دا و لەلای (ئەحمەد موختار بەگی جاف) لە (مەسەلەی ویژدان) دا، هەروەها لە هەندێ لە شیعرەکانی مام هەژاردا ڕەنگی دایەوە. لەدوای نەوەدەکانیشەوە لەهەرێمی کوردستان چەند تەنزنووسێک هەڵکەوتن کە نووسین و شیعرەکانیان تەنزئامێزن، وەک (حەمە سەعید حەسەن) و (برایمی مام ئاغا) و (شێرکۆ عەبدوڵڵا) و بەندە دێنە بەرچاو.

بە نیسبەت ئەورووپا و ئەمریکاشەوە ئەم نووسەرانە دێنە پێش چاو، وەک (مۆلێر) لە فەڕەنسا، (ئەپسن) لە نەرویژ، (بێرنادشۆ) لە بەریتانیا، (مارک توین) لە ئەمریکا و (داریۆ فۆ) لە ئیتاڵیا.